

Prof. dr. Herman van Praag - Identiteit

Print

E-mail

Prof. dr. Herman van Praag
(Academisch Ziekenhuis Maastricht,
Stichting Psychiatrie en Religie):
Download:
Herman_van_Praag.MP3 (16 MB)

Het psychologische aspect - de vorming van de persoonlijke identiteit

Tijdens de ontmoeting van Moses en God bij het braambos karakteriseert God zich in abstracto: "Ehjah asjer Ehjah". "Ik ben wat ik ben wat ik ben", of: "ik zal zijn wat ik zal zijn" (Ex 3: 14). Geen inzichtelijke zelfbeschrijving. Later, op de berg Sinai wil Moses God van aangezicht tot aangezicht zien. Moses wil Zijn wezen kennen. Zijn essentie kennen. Dat kan niet, antwoordt God: "geen mens kan mij zien en leven". Hij blijft een mysterie. Deze karakteristieken zijn uniek voor het construct God. De mens zelf evenals de andere mens zijn kenbaar. Een mens antwoordt op de vraag wie ben jij: "dát ben ik, dát is mijn zelf". Een ander geeft een soortgelijk antwoord: "ik vertel je wie ik ben. Dát is mijn identiteit". De begrippen "identiteit" en "zelf" gebruik ik als synoniemen.

Een individu, een ik, heeft er notie van wie hij is, wat hij is, wat zijn kern is. Al dat niet of in verminderde mate het geval is bevinden we ons binnen het domein van de psychopathologie. Dát ik lijdt aan een depersonalisatie syndroom.

Hij herkent zich zelf niet meer, is van zijn zelf vervreemd geraakt.

Een ik is in staat te reflecteren, bij zichzelf naar binnen te kijken en zich zo een oordeel te vormen omtrent zijn zelf. Zo krijgt dat ik er een idee van wat hij is en wat hij zou willen zijn.

Lijkt die afstand overbrugbaar, dan is dat een krachtige impuls tot zelfverwerkelijking, tot zelfontplooiing. Lijkt die afstand onoverbrugbaar, dan bevinden we ons wederom op psychopathologisch terrein. Er bestaat gebrek aan zelfwaardering. Er is sprake van een persoonlijkheidsstoornis, van wat voorheen een neurose werd genoemd.

Het ik ervaart eigenheid, een zelf. Ik ben anders dan andere ikken. Ik ben, tot op zekere hoogte, een autonome en unieke entiteit. Ik bezit zelfbewustzijn. Voor de andere geldt hetzelfde.

Op die wederzijdse autonomie stoelt het vermogen van het ik op voet van gelijkheid met de ander te communiceren, bij die ander naar binnen te treden en een indruk te krijgen van diens zelf.

Hoe manifesteert het zelf zich naar buiten?

- Allereerst door de lichamelijke kenmerken van de drager. Het uiterlijk, de oppervlakte, weerspiegelt tot op zekere hoogte het innerlijk. De zogenaamde “oppervlakte” heeft veel aan informatie te bieden.

- In de tweede plaats door diens gedragingen, zijn wijze van reageren, van uitdrukken, door zijn gevoels expressies, door zijn opvattingen. Via die kanalen krijg het zelf van de één, toegang tot het zelf van de ander.

Het zelf is voor ieder mens concrete, levende realiteit. Tezelfdertijd is het een pure abstractie. Het zelf is een zinnebeeld, een metafoor voor de grootste gemene deler uit het totaal aan persoonlijkheidskenmerken waarover het individu beschikt.

Waar komt dat zelf vandaan? Hoe ontwikkelt het zich?

Het is allereerst, voor zover we kunnen nagaan een unieke menselijke kwaliteit, dat pas met de homo sapiens tot ontwikkeling komt. Dat is het tijdvak waarin de hersenen een enorme, en relatief snelle ontwikkeling hebben doorgemaakt.

Het zelf is afhankelijk van goed functionerende hersenen. Als hersenfuncties gestoord zijn verandert het zelf. Als u teveel drinkt, drugs gebruikt, lijdt aan een depressie, wanneer zich een psychose ontwikkelt, verandert uw zelf-gevoel drastisch.

Het zelf kan ook atrofiëren, verschrompelen tot een schim van wat het eens was. Dat is het geval als zich een dementie ontwikkelt.

Het zelf is zonder twijfel afhankelijk van goed functionerende hersenen, maar is niet tot bepaalde hersenfuncties herleidbaar. Het zelf is niet localiseerbaar in de hersenen. Vermoedelijk is het bestaan ervan gerelateerd aan een veelheid van onderling samenhangende cerebrale circuits.

Meer algemeen gesteld: door de mens geformuleerde metaforen (zoals het zelf) zijn niet in termen van cerebrale functie omzetbaar of vertaalbaar.

Op korte termijn is het zelf vrij constant. Ik heb morgen, over 6 maanden, vermoedelijk geen ander idee van mijzelf dan vandaag of 2 maanden geleden.

Op langere termijn evolueert het zelf. We worden (hopelijk) volwassener, rijper, wijzer, milder, toleranter; of, omgekeerd we regrediëren: we worden b.v. zelfgerichter, materialistischer, onverdraagzamer.

Welke factoren (processen) stuwen die ontwikkeling, naar boven of naar onder?

- Allereerst erfelijke factoren. Die factoren kunnen vroegtijdig of pas op latere leeftijd tot expressie komen.

Het zelf vat ik, zoals gezegd, op als het integratie product van persoonlijkheidskenmerken. Alle tot dus verre onderzochte persoonlijkheidskenmerken zijn ten dele genetisch bepaald. Dat geldt dus ook voor het zelf.

- Ontwikkelingsfactoren. Het zelf wordt mede gevormd of misvormd, door het milieu waarbinnen men opgroeit.

- Als derde factor noem ik zelf-werkzaamheid. Ik werk aan mijzelf, zoals dat heet. Ik tracht bepaalde eigenschappen te versterken, anderen af te zwakken. Ik wil iets bereiken; ik wil iemand worden, en zó iemand zijn. Zoals de beeldhouwer een steen uithakt, waardoor tenslotte een unieke vorm ontstaat, mogelijk zelfs een kunstwerk, zo werkt een individu aan zichzelf en ontstaat er tenslotte een uniek product: het zelf.

Hoe ziet dat zelf, die metafoor eruit?

Niet als een gladde, gepolijste monoliet. Veeleer als een steen met talrijke facetten; in zeldzame gevallen als een briljant.

Ik ben b.v. zowel een intellectueel, een Nederlander, een socialist, een kunstliefhebber, een onzeker mens, een streber, een charmeur, een Jood en nog veel meer.

Die facetten kunnen onderling strijdig zijn en toch samenvloeien in een harmonieus geheel, een zelf. Zo kan er b.v. binnen één zelf sprake zijn van:

- Rationalisme én een rijk palet aan gevoelsschakeringen.
- Een agnostische levenshouding én een heimelijk verlangen naar, hoop op het bestaan van een transcendente ruimte.
- Het gevoel Jood te zijn, zonder halachische fundament en zonder opvoeding, met Joodse elementen.

Ik ga in op dit laatste facet van die denkbeeldige persoonlijkheid in.

Dat individu kan het Jood-gevoel gaan cultiveren. Hoe?

- Hij raakt b.v. geïmponeerd door de taaiheid van het Joodse volk. Door zijn vermogen vol te houden; vast te houden aan een overtuiging, een levensbeschouwing, "against all odds".
- Of, hij of zij raakt geboeid door het Judaïsme, bewondert b.v. de op Sinai geopenbaarde of geïnspireerde gedragscode die de Hebreeërs ontwikkelden.
- Of, de cultuur van dat volk spreekt hem aan.
- Of, hij gaat het naleven van de mitswot als zinvol ervaren.
- Of, hij raakt ontroerd door de synagogale rituelen, gebeden en gezangen.
- Of, hij gaat zich identificeren met de weder-geboren Joodse Staat en beleeft die renaissance als een Gods wonder.

In zijn zelf gaat het gevoel Jood te zijn een prominente plaats innemen. Hij wordt wat ik noem een identiteits-Jood, ook als hij halachisch niet als Jood wordt beschouwd.

Jood ben je door geboorte. Een authentieke Jood word je. Dat geldt voor volle Joden, moeder-Joden, vader-Joden, niet-Joden.

Identiteits-Joden behoren tot ons volk. Ook al beslist de Halacha anderszins. Halacha bestaat uit menselijke interpretaties van Goddelijke geboden. Ze zijn dus per definitie bespreekbaar en veranderbaar.

Ik - persoonlijk - verwelkom identiteits-Joden van ganser harte in ons midden. Beroechiem habaiem: gezegend zijn jullie, die de behoefte voelen zich met het Joodse erfgoed te vereenzelvigen.

Ik concludeer

Het zelf is de kern van een individu. Ik acht het begrip equivalent met identiteit. Het zelf is een metafoor, een pure abstractie.

Voor zijn ontwikkeling is zelf het afhankelijk van de hersenen, maar het is niet tot een bepaald hersendeel of -functie herleidbaar.

Het zelf is over een korte tijdspanne een constante. Op langere termijn evolueert of regredieërt het. Hierbij spelen genetische factoren, ontwikkelingsfactoren en zelfgeneratieve factoren een rol.

Het zelf is een veel-facettig construct waarvan het Jood-zijn deel kán uitmaken.

De betekenis van dit facet varieert individueel van verwaarloosbaar tot wezenlijk.

Het gewicht van het Jood-zijn wordt niet halachisch, maar door het individu zelf bepaald.

Identiteits-Joden beschouw ik als authentieke Joden, ongeacht het al dan niet Jood-zijn van hun ouders.

Uit:

H.M. van Praag

Gods-oordelen. Verkenningen op het grensgebied van psychiatrie en religie.
Boom, Amsterdam. Ter perse.